

STATION NOORDIJPE – HET SCHILDERIJ

EERBETOON AAN SIMON VESTDIJK EN WILLEM VAN ALTHUIS

ter gelegenheid van de uitreiking
van de

– **Ina Dammanprijs 2024** –

aan Siep Kooi
voor zijn boek

SLOTAKKOORDEN BIJ SIMON VESTDIJK

STATION NOORDIJPE – HET SCHILDERIJ

In de vierde roman uit de Anton Wachterreeks van Simon Vestdijk, *De andere school*, komt een passage voor die de aanleiding was om mijn boek *Slotakkoorden bij Simon Vestdijk* te schrijven. Marie van den Bogaard, de plaatsvervangster van Ina Damman, stapt op het station van Noordijpe uit de trein, zwaait naar Anton Wachter, die naar Lahringen doorreist, en gaat met Jelle, een medepassagier, op weg naar het twee kilometer verderop gelegen dorp. Hoe vaker ik deze zin las en reciteerde, hoe meer tot mij doordrong dat Vestdijk hier niet louter proza geschreven had maar dat hij zijn tekst tegelijkertijd een schilderachtige, poëtische toets had meegegeven – het was een gedicht! Ik gaf deze muzische tekst in dichtvorm weer, bedacht een titel en een slotzin in proza werd getransponeerd tot een poëtisch slotakkoord. Mijn onderzoek naar slotakkoorden in het literaire werk van Simon Vestdijk was begonnen.

DORP AAN DE HORIZON

*Nog lang kon Anton haar wuivende hand onderscheiden,
net boven het hoofd van de man,
met wie zij opliep naar Noordijpe,*

*dat een kilometer verder als een toneeldorp
– te ver weg voor het echte dorp van dit station,
te dichtbij voor een dorp aan de horizon*

*– zijn kerk, zijn bomen, zijn boerderijen
als coulissen leende voor de ontvangst
van twee ongelijke figuurtjes.*

Al snel wist ik dat de sfeer die uit dit gedicht sprak de omslag van mijn boek moest worden. Op internet zocht ik naar afbeeldingen van het dorp Dronrijp, dat Vestdijk in zijn roman de naam Noordijpe gaf. Hoe zou dat dorp er aan het begin van de vorige eeuw hebben uitgezien? Ik vond enkele zwart-witfoto's van het markante treinstation, dat op enkele kilometers afstand van Dronrijp ergens midden in de weilanden lag. Dit station kende ik maar al te goed. Vijf jaar lang spoorde ik dagelijks van Franeker (Driehuizen in de romans van Vestdijk), waar ik toen woonde, op en neer naar de kweekschool in Leeuwarden (Weulerdam) – waar ik geboren was –. Vestdijk had deze rit vanuit Harlingen (Lahringen) afgelegd toen hij twee jaar lang de hbs in de Friese hoofdstad bezocht. Iedere rit stond de trein een paar minuten stil op het station om te wachten op de tegemoetrijdende trein – het traject was enkelsporig.

Behalve foto's van het station vond ik ook een reproductie van de Friese kunstenaar Willem van Althuis, autodidact – een straatmaker die op latere leeftijd begon te schilderen. Ik kende hem niet. In 1973 had hij dit kleine, verstilde schilderijtje, getiteld *Station in Dronrijp*, op het doek getoverd (olieverf op doek, 30 x 50 cm). Dit kleinoord voldeed precies aan mijn verwachtingen. Van Althuis had zijn jeugd doorgebracht in een boerderijtje in het gehucht Hatsum, vlak bij de spoorwegovergang. De treinen die elk uur langsreden, brachten een zeker ritme in zijn leven aan, vertelde hij in de ontroerende aan hem gewijde documentaire van Omrop Fryslân uit de serie *Los fan de tradysje* (Los van de traditie), deel 3, van 26 juni 1991 (29 min, 24 sec), die ik op internet vond. Bijzonder is de proloog, waarin hij vertelt dat hij dagelijks geconfronteerd werd met de horizon achter het landschap van akkers en weiden – vooral de geheimzinnige nevels, de ruimtelijkheid, de sfeer en het weer – alsof hij Vestdijks *De andere school* gelezen had. Al in zijn wieg hoorde hij dagelijks de trein vele malen langskomen. Zulke

kinderlijke ervaringen zijn bepalend voor je hele leven, aldus de filosofisch aangelegde Van Althuis. Daardoor leerde hij de schilderkunst, die hij omschreef als 'de kunst van het weglaten', van binnenuit kennen.

Dit verstilde schilderijtje zag ik als een afspiegeling van het vaak poëtische proza van Simon Vestdijk, dat ik in mijn boek had omgezet in poëzievorm. Daarmee kreeg mijn boek steeds meer het karakter van een gedichtenbundel.

Het station werd overigens afgebroken in hetzelfde jaar dat Van Althuis het schilderde. Onlangs was ik er nog een keer om te kijken wat er van de sfeer van vroeger was overgebleven. Met pijn in mijn hart moest ik constateren dat de moderniteit toegeslagen had en dat het dorp aan de horizon nauwelijks meer zichtbaar was door de komst van wanstaltige megaboerderijen en windmolens die die horizon vervuilden.

Mijn affectie met de manier waarop Willem van Althuis het station op het doek had gezet, bracht mij tot de vraag hoe Simon Vestdijk er vanuit de trein naar gekeken had. Vestdijk kon als geen ander met woorden een omgeving of een landschap schetsen, maar had hij dit ook met de ogen van een beeldend kunstenaar kunnen doen? Zou daarnaar onderzoek zijn gedaan? Ik wist het niet. Daarom wilde ik erachter komen hoe een woordkunstenaar als Simon Vestdijk met de ogen van een beeldend kunstenaar naar de werkelijkheid zou hebben gekeken.

In de bundel *Pen en Penseel*, een *Bijzonder nummer van Critisch Bulletin*, van het gelijknamige *Maandblad voor letterkundige kritiek* (zomer 1947), vond ik een verzoek aan schrijvers om het schilderij te noemen dat zij het meest bewonderden. Ook Vestdijk kreeg deze vraag. Zijn opmerkelijke antwoord is te lezen op de pagina's 231 en

232. Tot mijn verbazing verklaarde hij eigenlijk geen enkele affectie met beeldende kunsten te hebben. Hieronder volgen enkele van zijn opmerkingen:

Hij schrijft dat zijn '(...) voorliefde voor de "Haagse School" vrijwel verdwenen is, zoals trouwens voor alle "impressionisten". Voor Van Gogh voel ik weinig; voor Rembrandt (...) betrekkelijk weinig, en dan nog meer voor de Nachtwacht (mits prettig zwart en vuil), dan voor Hendrickje, hetgeen het dilettantische en oppervlakkige van mijn smaak bewijst, zodra het om schilders gaat, die niet voor 100 pct. mijn belangstelling hebben.'

Voor de ene surrealist heeft hij veel meer belangstelling dan voor de andere, maar hij kan geen namen noemen. Bosch kent hij wel, maar: 'Johannes op Patmos b.v. zegt mij weer niets en Breughel in mindere mate.' Vestdijk noemt zichzelf 'ongevoelig voor Middeleeuwse kunst, al vind ik de portretten van Van Eyck prachtig'. En even later: 'Picasso zegt mij niets! Mondriaan minder nog. (...) Vermeer stel ik boven Van Meegeren. Toorop: heilige afschuw.'

Vestdijk eindigt als volgt: 'Maar laat ik ophouden met deze chaotische mededelingen; het was ook niet de bedoeling te publiceren, waar wij n i e t van houden. Anders zou ik ook nog moeten zeggen, dat ik minder van schilderkunst houd dan van muziek...'

Op 14 januari 2024, de laatste tentoonstellingsdag, bezochten mijn vrouw Janneke en ik de intieme expositie *Nevels, mysterie van het landschap* in Museum Heerenveen. Voor het eerst zagen wij schilderijtjes van Willem van Althuis in het echt. Het was een wonder. In het midden van een van de zalen vormden half doorzichtige witte gordijnen een afgesloten ruimte waarin de bezoeker plaats kon nemen op een kruk om naar 'het geluid van de nevels' te luisteren. Op een wand stond het gedicht *Nevels* van Willem de Coninck uit de bundel *De lenige liefde – Met de vedel* geprojecteerd, dat begint met de volgende strofe:

*Nevel is 't niet meer voorbijgaan
van iets moois dat al volbracht is.
Nevel is gelukkig haast niet meer bestaan,
niet meer moeten
en nog even mogen.*

De catalogus gaf het doel van deze expositie treffend weer: 'De beleving staat centraal in de tentoonstelling. Door middel van geluidseffecten en vormgeving zal een mysterieuze sfeer worden gecreëerd, waarin de haast poëtische werken goed tot hun recht komen en de zintuigen van de bezoekers worden geprikkeld. (...) Nevels verhullen de realiteit, maken de omgeving zacht en brengen kalmte.'

De 'haast poëtische werken' van Willem van Althuis mogen gerust 'poëtische werken' worden genoemd. Van Althuis beschreef zijn doeken met penseel en paletmes, Simon Vestdijk beschilderde zijn gedichten en romans met woorden.

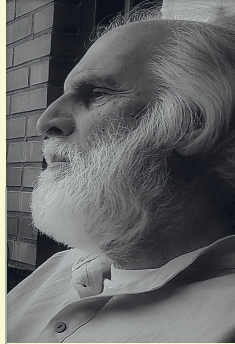
Hoe dicht beide kunstenaars elkaar naderen, blijkt uit het intense slotakkoord van de roman *Rumeiland* (1940) waarmee ik mijn boek *Slotakkoorden bij Simon Vestdijk* afsloot:

*Voor het eerst geen nevel om dezen tijd,
– de nevels hingen lager,
half over de vlakte,
als gordijnen
die men had laten zakken.*

*De Blue Mountain Peak was puntig en bruin,
als een hoed
die het eiland voor mij afnam,
hoog boven den nevel uit.*

Het werk van Simon Vestdijk, een van de meest vooraanstaande romanschrijvers uit de Nederlandse literatuur, wordt nog weinig gelezen. Het zou ontoegankelijk zijn en men vindt de zinnen te lang. Veel lezers haken daarom voortijdig af en missen dan de vaak kenmerkende slotzinnen van zijn romans.

Siep Kooi (Leeuwarden, 1941), die zijn jeugdjaren doorbracht in Franeker – het Driehuizen uit de Anton Wachterromans waar Ina Damman, de onbereikbare muze van Anton, een halve eeuw eerder woonde – besloot deze slotzinnen te onderzoeken. Vanwege het muzische karakter noemde hij ze ‘slotakkoorden’. Door de eindteksten hardop te lezen, ontdekte Kooi in klank en ritme van deze melodieuze zinnen het in proza gevatte poëtische potentieel van Vestdijk. Hij noteerde diens proza in dichtvorm en voorzag deze ‘gedichten’ van titels. Aldus werd poëtisch proza tot prozaische poëzie getransponeerd. Siep Kooi werkte dit gegeven uit, hetgeen resulteerde in een nieuwe kijk op de romans van Simon Vestdijk. Met zijn boek hoopt hij de ‘vergeten’ schrijver opnieuw op de kaart te zetten en een verrassend perspectief te bieden voor een nieuwe generatie enthousiaste Vestdijklezers.

Siep (Simen) Kooi was aanvankelijk wijsgerig pedagoog, totdat hij het roer omgooide en beeldhouwer werd. Nu schrijft hij. Van zijn hand verscheen het proefschrift: *Naar een pedagogiek van de tussenwereld* (1998). Ook schreef hij een genealogische roman over zijn voorouders, *Het verlangen van Martha Dijk* (2020), en een hommage aan zijn promotor Lea Dasberg: *Jullie denken vast dat ik verdampt ben, ontmoetingen met Lea Dasberg* (2022), beide uitgegeven bij Elikser. Daartussendoor schreef hij een fact-fictionachtige roman: *Het Noorse misverstand van Willem Frederik Hermans, een tegenverhaal* (2021), uitgegeven bij Prominent.

Slotakkoorden bij Simon Vestdijk is te bestellen via:

